

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

ՊԱՐՏՔԵՐԸ ԵՒ ԻՐ ԱՌՈՒՆՔԸ

Ա. ՊԱՐՏՔԵՐԸ

Երբ մեր ազգը առանց թագաւորի կը մնար՝ կաթողիկոսը ազգային իշխանական մարմնոյն զուլխ կը նկատուէր թէ՛ հայեւրէս և թէ՛ տիրապետող ազգերէ։

Եւ այսպէս Մեծին Տրդատայ մահուանէն ետք, երբ Խոսրով՝ անոր որդին չկրցաւ շուտով հօրը աթոռը ժառանգել՝ նախաւարները ու իշխանները Ս. Վրթանէսին կը դիմեն՝ որ Խոսրովը թագաւորեցնել տայ։ Ս. Յովսէփ Ա. երբ Տեղապահ կաթողիկոս ընտրուեցաւ՝ ազգը անիշխան մնացած էր, թշնամին կ'ուզէր մեր երկիրը զրաւել ու քրիստոնէութիւնը քնջել։ Հայրապետը Յովսէփ՝ իբր թագաւոր մը կամ հայր մը ազգին՝ կը հրամայէ նախաւարաց ու եպիսկոպոսաց՝ որ ժողովին և մտանքն թէ ինչպէս պէտք է թշնամոյն դիմագրել, (Եղիշէ և Ղ. Փարպեցի)։

Եթեմեծը զարու վերջերը Մոհմատ հազարացւոց ոստիկանը՝ Հայաստանը աւերելու և նուաճելու կու գար, նոյն ժամանակի կաթողիկոսը Սահակ Զորափռեցի՝ անոր սիրտը առնելու համար ընդ առաջ կ'ելնէ, (Ղեւոնդ երէց)։ Նոյն հոգւով գործած են մեր բոլոր կաթողիկոսները։ և ընդհանուր ազգը այդ ժամանակները ընդունած է անոր աշխարհական գերիշխանութիւնը։ Եւ նոյն իսկ ունեցած ենք կաթողիկոսներ՝ որոնք մեծ ազդեցութիւն և իշխանութիւն ունեցած են հայ թագաւորին և իշխանաց վրայ։ Տրդատ ինքզինքը Ս. Գրիգորի ծառայեցէն մին կը համարի և պատրաստ է անոր հրամանները կատարելու։ Արիստակէս՝ կը յանդիմանէ իր ժամանակին անկարգ իշխանները, այդ պատճառաւ կը նահատակուի։

Մեծն Ներսէս աւելի ցցուցած է այդ իշխանութիւնը իր ժամանակի զեղխ թաւ

գաւորաց վրայ, Արշակ Բ. ի շինած Արշակունի կործանել կու տայ։ Նոյն ազդեցութիւնը ունեցած են Կիլիկիոյ կաթողիկոսները Ռուբինեան թագաւորներու վրայ։ և նոյն իսկ այլազգի ոստիկանք և թագաւորք՝ մեր ազգին ներկայացուցիչը կաթողիկոսն ընդունելով՝ իրենց թուղթերը անոր ուղղած են։

Կաթողիկոսը ազգային գործերէն աւելի՝ կրօնականներուն ուշադիր պիտի ըլլայ։ չի պիտի ձգէ որ նորանոր աղանդներ և ծէսեր ժողովրդեան մէջ ընդհանրանան, և իրեն է իշխանութիւնը զանոնք արտաքսելու, այդ պատճառաւ Ատտիկոս Կ. Պոլսոյ պատրիարքը կը գրէ Ս. Սահակ կաթողիկոսին « և աղանդոյդ Բորբորիտոնաց կամ հաւանել և կամ հալածել ի քումսմէ վիճակէդ (Մ. Խորենացի Գ. 36), Եղիս կաթողիկոսը երբ կ'իմանայ թէ Աղուանից Ներսէս Բակուր կաթողիկոսը քաղկեդոնական եղած է՝ « ի ձեռն Ումարայ արտը (զճա) անարգանօք, և ձեռնադրէ այլ ուղղափառ՝ ի տեղի նորա » (Վարդան, զլ. ԼԲ. էջ 72)։

Կաթողիկոսին պարտքն է դարձեալ կղերին բարոյականին ուշադիր ըլլալ, արգելուլ եկեղեցական անուղղայ պաշտօնէից՝ որ չմտաւարարեն եկեղեցւոյ խորհուրդները և երբ հարկ է՝ Բաւոյրի զանոնք, ըլլայ եպիսկոպոս, ըլլայ վարդապետ։ Ինչպէս որ Անանիա կաթողիկոսը 954ին կը նշովէ զԽոսրով, որուն նշովաթուղթը հրատարակուեցաւ Արարատ ամազրին մէջ՝ « այսպիսի խորագրով. « Տեառն Անանիայի Հայոց կաթողիկոսի՝ պատճառ յաղագս զԽոսրով նշովելոյն զԱնձեւացւոց եպիսկոպոս »։ Ինչպէս որ նաեւ Կոստանդին կաթողիկոս (ԺԻ դար) կը բանադրէ Գրիգոր՝ Լեհաստաց եպիսկոպոսը՝ (Թէոդորոս կաթողիկոսի գրած Կոնգակին համեմատ)։ « Յետ այնորիկ մեր նախնին տէր Կոստանդին զրեաց ասացեալ Գրիգոր չեպիս

1. « Արարատ » ամսագիր յէջմիսնին, Լ տարի, էջ 275-88.

կոպուսի՞ գիր քանադրանաց, որ առաւել հատու էր քան գերկապարի սուսեր, որ մինչեւ ի պակասել շնչոյն հատանէ՞:

Կաթողիկոսին պարտքն է ամէն տարի շրջագալել եպիսկոպոսանիստ քաղաքները, քննելու անոնց գործերը, ինչպէս որ յիշատակարանի մը մէջ կը կարդանք (վարք Սարգիս Շնորհաւոյ) ի կաթողիկոսութեան Բարսեղի « Սովորութիւն էր Հայոց կաթողիկոսացն յառաջն շրջել ամ յամէ ընդ Հայք, և հայրական խնամոց ուղղել զամենեան ի կանոնական սահման »: Գարծեալ եթէ նա չկարենայ ամէն կողմ այցելել՝ շրջաբերական թղթերով պիտի խրատէ կղերք և ժողովուրդը:

Կաթողիկոսին գլխաւոր պարտքն է նաեւ Միւռոնի օհնութիւնը, որուն իրաւասութիւնը միայն իրեն տրուած է. « Կաթողիկոսն ունի իշխանութիւն ձեռնադրել նոցա եպիսկոպոս և տալ զմեռոնն »: Իր օրհնած մեռոնը միայն պիտի բաշխուի բոլոր թեմերուն մէջ, ինչպէս որ « Կարգ կանոն »-ին մէջ ալ կը գրուի « Համաձայն նախնական օրինաց Հայաստանեայց եկեղեցւոյ՝ մի միայն կաթողիկոսն ունի իրաւունք միւռոն օրհնել բոլոր Հայոց եկեղեցեաց համար » (գլ. Բ. յօդ. 9):

Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ԻՐԱՆՈՒՆՔԸ

Ինչպէս որ կաթողիկոսն ունի իր պարտքերը առ ազգը՝ այսպէս ազգը առ կաթողիկոսը: Քանի որ նա օրինաւոր կերպով բարձրացած է կաթողիկոսական աթոռոյն վրայ՝ պէտք է որ Հայաստանեայց եկեղեցին յիշէ իր անունը պատարագի և « Ասասցուք »-ի մէջ. և ասոր ժԱ դարու վկայութիւն մ'ունինք. կը գրէ Մատթէոս Ուռհայեցին՝ թէ երբ Յովհաննէս Թադևոսը Գէոսկորոսը Պետրոս Գետադարձի կենդանութեան օրով ապօրինաւոր միջոցներով

կաթողիկոս ձեռնադրել տուաւ՝ « Ոչ ոք ընդունէր զձեռնադրութիւն նորա որպէս օրէն է սուրբ Աթոռոյն, և ոչ քարոզեցան անոն նորա ի մէջ եկեղեցւոյ, ընդ այլ հայրապետն, վասն զի անարժան համարեցան զնա այնր պատուոյ »:

Այսպէս նաեւ « Կարգ կանոն »-ին մէջ կը պատուիրուի « Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պաշտամանց մէջ կաթողիկոսի անունը յիշատակուում է ըստ կանոնաց եկեղեցւոյ » (Գլ. Բ. յօդ. 6):

Հին դարերու մէջ կ'երեւայ նաեւ թէ սովորութիւն եղած է կաթողիկոսաց զեմքէ իրենց մահուանէ ետք՝ նկարել եւ կեղեցւոյ պատին վրայ, այս պատճառաւ Մաքենոցաց վանքին ծերունի Սողոմոն վանահայրը կաթողիկոսութիւնը յանձն կ'առնու. երբ կը հարցնեն թէ « Ընդդէր յօժարեալ երթաս ի հայրապետութիւն » կը պատասխանէ. « Երթամ զի գեղապահոյն նկարողաց սեւել զիս ընդ այլ հայրապետն տամ յորմ եկեղեցւոյն »: և մահուանէն ետքը « Կենդանագրի ի քաւարանի սրբում »:

Կաթողիկոսին պաշտօնական ճանապարհորդութիւնը, Թադևոսականին նման ճոխ էր, իրեն կը հետեւէին զինուորներ, եւ պիսկոպոսներ. Մ. Ուռհայեցին Պետրոս Գետադարձի մէկ ճանապարհորդութիւնը այսպէս կը նկարագրէ. « Տանիցի ազատօքն փառաւոր արամբ երեք հարիւր՝ վառեալ զինուրդ, և վարդապետս և եպիսկոպոսսունս և երաժիշտս և կրօնաւոր քահանայս հաւրիւր և քսան՝ հեծեալս ի ջորոց. և հետեւակ պաշտօնեայս երկերիւս »: և այլն:

« Կարգ կանոն »-ին մէջ իշխանութիւն տրուած է հայ կաթողիկոսին այս աստիճանով « Համաձայն նախնի սովորութեանց՝ կաթողիկոսը քաղաքներէն, իր կաթողիկոսարանէն, Էջմիածնի վանքէն ելանելու և մտանելու ժամանակ իրաւունք ունի ու-

1. Տես Կամենեց. էջ 11:

2. Ն. Վարդանանց Մեկնութիւն պատարագի, ապ. վկանք. էջ 82:

3. Մատթէոս Ուռհայեցի, ԽԹ. էջ 88:

4. Հմմտ. Յովհաննէս Պատմաբան և Վարդան:

5. Մատթէոս Ուռհայեցի. էջ 122:

դեւորիլ ամենայն փառքով և պատուով իր ազգի կողմէն ։ (Գ. Ռ. յօդ. 7) ։

Մի անգամ միայն կը յիշուի կաթողիկոսին առջեւէն զաւագան տանելը, Պետրոս կաթողիկոսը և յորժամ երթայր ի պալատ թագաւորին (Յունաց) նախ զհայրապետական Գաւազանն յառաջ տանէին (Մ. Ուռհայեցի Հի.) ։ Սակայն Վարդան պատմագրին յիշատակած խաչն ալ կրնայ Գաւազանն՝ հասկցուիլ. նա Բարսղի վրայ խօսելով կը գրէ. « Բայց գիտայն երկաթի ձեռագործ առաքելոյն թաղէոսի՝ որ տանէին առաջի (կաթողիկոսին), ընկէց բարձօղն ի ծովակն » (Վարդան, էջ 113-4) ։ և Ալփաւանայ որդին Մէլիք-շահ՝ թոյլ կու տայ որ Բարսղ և վերացեալ խաչիւ » իր առջեւ գայ (Վարդան, էջ 104) ։

Ուրիշ գէպը մը եւս կը պատմէ Մ. Ուռհայեցին ուր կը տեսնուի կաթողիկոսի աթոռոյն պատուովիւ ։ Երբ Պետրոս կաթողիկոսը կ'այցելէ Յունաց թագաւորին պալատը, արքայն՝ ոսկեայ աթոռի մը վըրայ կը նստեցնէ զինքը. երբ կ'ելնէ և պիտի մեկնի՝ Եղիսէ եպիսկոպոսը, որ կաթողիկոսին ընկերած էր՝ կ'ուզէ աթոռը միասին տանիլ. պատճառը կը հարցնէ թագաւորը, նա կը պատասխանէ. « Ո՛վ թագաւոր, հայրապետական աթոռ է, և ոչ ոք արժանի է ի սմա նստել՝ բայց միայն տէր Պետրոսի » ։ Թագաւորը թոյլ կու տայ (Մ. Ուռհայ. էջ 124) ։

Հ. Մ. ՊՈՏՈՒՆԵԱՆ

1. Հայրապետական կամ Արքեպիսկոպոսական զաւագանը խաչածն է. (Հմմտ. զԸ. 2) ։

Պ Թ Ո Ւ Ն Թ Ն Ն

Նոյեմբերի երբ քամին
Անցնի վրանէդ մոլեգին,
Սիրուն ծաղկունք, զեփիւռիկ
Կարծեցէք զայն, — մի՛ թողմիք ։

Թէ խուսելով իմ կեանքէս
Զեզի դիմեմ գաղտնապէս,
Կուրծքիս վըրայ երբ զբուրեք՝
Սիրեցէք զիս — մի՛ մոռնիք ։ —

Թրգմ. Հ. Ղ. ԲԵՆԵԱՆ

ԱՅՈՒՆ

Գ Ի Շ Ե Ր Է . . .

Փետայի մը նման, վարդենեաց ճամբէն
Երբ զարթթ գէճով Արեւը կու գայ,
Բընութիւնն՝ հագիւ կոպերը բացած՝
— Կոպեր՝ նըմանող ծաղկի կոկոնին —

Իր նրկարագարդ քօղը կ'յարդարէ.
Քօղը՝ զոր Գարունն սարղենեղծեց,
Եւ զբրկեց իրեն՝ իբրեւ մի նըւէր,
Ակունքներու հետ՝ իր հարսանեաց օր . . .

Ո՛րքան, ո՛վ երկինք, բարեսիրտ ես զուն.
Անհրնութեամբբող, աղաչանքիս վրայ,
Ուղքս իշար արդ ծովի մը դէմքով
Փոխած համբուրթիւնդ՝ անլուռ բարբառի,

Բարբառ՝ ինձ, աւաղ, անըմբռնելի.
Այդքան ձայներու ներքեւ, անողոք
Մտութիւնդ դեռ կը յարատեւէ.
Եւ ես Գագոնիքին կ'աղայնեմ ի զուր.
Կուռքի նման քարէ՝ չի պատասխաներ . . .

Հեռուն, լեռներն եւ օդին մէջ կախուած.
Փրկութեմ ալիքներ, որոնց վըհին մէջ՝
Հոգիս՝ օրորուող նաւակին մը նման՝
Կ'անցնի երկընթիւ անեղբ ովկիանչն ։

Մըթութեան մէջ խոր, աչքերուս համար,
Կը թռչէ երկիրը՝ ոչնչացած.
Հիմակ՝ վայրկեանն է արարչագործութեան.
Կը ծաղկի քառսն՝ առջի ճանաչչն ։

« Առաօտ » կ'երբեք իրերը բոլոր.
Սիրտը կ'ուրանայ. « Գիշեր է դեռ խոր ».
Մէն իր ունի այն ուրբաութիւն.
Զոր բոլակ մ'ի զուր խընդրեմ իրերէն ։

Կուսազեղ լիճեր, ծաղիկներ չըքնաղ,
Ժրպտեցէք, իմ տեղիս, օ՛ն ժրպտեցէք.
Զեզի կը շնորհեմ իմ կարգս, իրաւունք.
Տըխրութիւնն է իմ վայելքը միակ ։

Կը դիմեմ իր գիրկ, ինչպէս որդին՝ մօր.
Այլ թչ հանգիսթին համար իր անոյշ.
Կը ճանաչեմ ի լոյս, ի լըրջ միայն՝
Տարտամ տըխրութիւնն . . . առանց պատճառի ։

Կը տեսնեմ արեւն . . ու միանգամայն
Գիշերն՝ որ իմ շուրջ ահա կ'երկայնի.
Գիշերն՝ ուր գոնէ արեւ նայումքով
Զարձակեր իր հեզ նըշոյն՝ Արուսեակ ։

Իմ ժամացոյցն է իմ սիրտը միայն.
Իր բաբախմանց հետ սրբաքր շարժ.
Ո՛րքան դանդաղ է այժմ անոր երթացք.
Ո՛չ. գիշեր է դեռ, և արեւն՝ երազ ։

Ըսկեպտիկ եմ արդ. շուրջս, այս պահուս,
Ամէն ինչ պատրանք՝ երեւոյթ մ'է սուտ.
Սիրտն է, սիրտ մարդուն՝ արեւը միակ,
Որով հէզ աշխարհ կը լուսաւորուի . . .

ԱՐՄԱՅՈՍ